

THE PLACE AND IMPORTANCE OF STATUE SHAPED GRAVE STONES IN TURKISH ART AROUND ARDAHAN- ÇILDİR

Turkish grave culture is rather old and rich. Before Islam Turkish tradition put up balbal-stone statue over graves has been sustained by transforming into head and foot Stone over graves in the period after Islam that head and foot Stones being abstracted are sometimes in an appearance of a modern statue can be evaluated as affluence of Turkish art.

Anahtar Kelimeler: Ardahan, Çıldır, balbal, figürlü mezar taşları, heykel,soyut

Key Words: : Ardahan,Çıldır balbal, head Stone, foot Stone, grave , grave Stone, abstract

GİRİŞ

Türklerde mezar kültürü oldukça eski ve zengindir. Mezar geleneği ve özellikle ölen kişi için özel bir alan oluşturma kültürü yerleşik ve yarı yerleşik toplumlara mahsus bir özelliktir. Bu konudaki en eski yazılı bilgiler şimdilik Çin kaynaklarıyla sınırlıdır. Bu kaynaklarda ölen kişi eğer alp veya hanedan mensubu ise mumyalanarak "kurgan" denilen ve yüksek bir tepe oluşturacak şekilde düzenlenen bir anıt mezara gömülüyordu¹. Eğer ölen kişi halktan sıradan bir vatandaş ise ölü, çoğu zaman mumyalanmıyor ve kurgana değil normal bir mezara gömülerek², yine mezarının başına taştan bir balbal* veya taş heykel*** dikiliyordu (Resim-1). İbni Fadlan'ın, Oğuz boylarında kurban edilen atların, koçların ve öldürülen düşmanların(balbal), ölen kahramana öbür dünyada hizmet edeceklerine dair inançları³ ile ilgili verdiği değerli bilgiler, İslam öncesi geleneğin İslam sonrası dönemlerde de canlı bir şekilde yaşatıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Balballar bazen ahşaptan da olabiliyordu. Bu taş balballardan ve taş heykellerden, günümüze bol miktarda örnekler gelmiştir.

* Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü 25240-Erzurum

**Balbal; Eski Türkler'de kahraman, hükümdar veya beylerin, aynı mülkte kişileri attığı zaman dikilen ve öteki dünyada ona hizmetçilik yapacağına inanılan, çoğu kere insan şeklinde olmayan, nadiren insan hatları verilmiş düz veya yovlatılmış taşlar olup, büyük kurganların yakularına öldürülen düşman sayısı kadar dikilirdi.

***Taş Heykel; Eski Türk inancında ölen ataların ruhlarını temsil eden, taş veya ahşaptan yontularak insan biçimi verilmiş heykeller olup, kurganın başına veya ortasına bir veya birden fazla dikilebilirdi.

1- Abdulkadir İnan, "Türkler'de ve Moğollar'da Defin Merasimi Meselesine Dair," Makaleler, C.II, Ankara, 1987, s. 362-364

2- Şerif Baştaş, "Avrupa Hunları," Makaleler 2, Ankara, 2005, s. 275

3- Emel Esin, Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Sanatında İkonografik Motifler. İstanbul, 2004, s. 19

Resim-1: Orta Asya'dan Taş Heykeller (O.Aslanapa'dan)

Türklerin İslam dinini kabul etmeleriyle, resim ve heykel anlayışları da oldukça değişmiştir. İslamiyet'in resim ve heykel konusuna temkinli yaklaşımı⁴, bu dini en saf şekliyle kabul eden Türklere de yansımıştır. Türkler, eski inanç ve adetlerinin bir kısmını bu yeni dine uyarlayarak⁵, yeni dinin hoş görüsü içerisinde⁶ yaşatabilmişlerdir. Yeni İslam olmuş toplumun, eski inanç ve gelenekleriyle, İslamiyet'in resim ve heykel konusundaki kuralları arasında yaşanan çelişkiler, eninde sonunda uzlaşma ile çözülmüştür.

Türkler, Özellikle eski inanç ve geleneklerine ait pek çoğu kozmoloji, kozmogoni ve antropogoni ile alakalı motif ve figürleri, İslam dini içerisinde bolca kullanmışlardır⁷. İlk örnekleri ile Orta Asya'da karşılaşılan bu motiflere⁸, daha sonra Türklerin gittiği hemen her bölgede bil-hassa Anadolu'da daha çok karşılaşılmaktadır.

Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler dönemi mimari, el sanatları ve mezar yapılarında yoğun olarak görülen bu motifler, Osmanlı Medeniyeti'nde mimari yapılardan ziyade, mezar yapılarında daha da soyutlaşarak varlığını devam ettirmiştir. Bu örnekler Anadolu'nun pek çok bölgesinde görülmesine rağmen, Doğu Anadolu'da daha da yoğunlaşmaktadır. Orta Asya'da mezarlara bir veya daha fazla taş heykel dikme geleneği, Anadolu'daki mezarlara ayak ve baş taşı dikme (şahide) şeklinde yansımıştır. Taş heykellerde görülen yüzün tüm hatları ile (ağız, göz, burun) vücut uzuvları ve giyim kuşamları, bu şahideler de soyutlaştırılarak bir baş, geniş omuz, inceltelen bir bel ile soyutlaşma çabasında bir insan biçimiyle toprağa, lahit veya sandukaya tutturularak verilmiştir. Çıldır merkez ilçe mezarlığında yer alan, H.1327, M.1909-1910 yılına ait bir örnek, sanduka üzerinden 100x60x13 cm ölçülerinde olup, taş malzemeden

4- Celal Esad Arseven, Türk Sanatı, İstanbul, 1973, s.27-28

5- Han-Peter Laqueur, Hüve'l-Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları Ve Mezar Taşları, İstanbul, 1997, s. 2

6- Nusret Çam, İslam da Sanat Sanatta İslam, Ankara, 1997, s. 18-50; Osman Şekerci, İslam'da Resim ve Heykelin Yeri, İstanbul, 1974, s. 43-48; Suut Kemal Yetkin, İslam Ülkelerinde Sanat, İstanbul, 1984, s. 179-189

7- Emel Esin, a.g.e., s.15-39-56

8- Şerif Baştaş, a.g.e., s. 258-281

yapılmıştır (Resim-2).

Burada taş heykellerden farklı olarak, bu mezar yapılarında, kişinin dünyadaki hayat tarzı ile ilgili özellikleri, işi ve makamı, bu taşların baş kısımlarının işlenişi ve mezar yapısının farklı bölgelerinde verilen (özellikle şahide veya sanduka yan kısmına) motiflerden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Hatta Anadolu'daki bazı bölgelerde görülen örneklerde olduğu gibi, kozmolojiyle alakalı ışımsal sistemde tasvirlerle de bolca yer verilmiştir.⁹

Resim-2: Ardahan-Çıldır Mezarlığı Baş (Şahide)
soyutlaşmış İnsan Biçimli Mezar Taşı

Ardahan ili Çıldır ilçesi merkez ve köylerinde yüzey araştırmalarımız sırasında karşılaştığımız mezarlıklardaki bazı mezarlar, Orta Asya Türk sanatı ve kültürünün Anadolu'ya yansıyan güzel ve değişik örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Şahideli ve sandukalı olarak nitelendirilen bu mezarlıklar, muntazam kesme taştan yapılan şahide kısımları ile soyutlaşmış birer modern heykel biçiminde verilmişlerdir. Şahidelerin baş kısımları yüksek tutularak birer kalpak biçiminde özellikle belirtilmiştir. Baş kısımdan sonra gövde ile irtibatı sağlayan omuz kısımları geniş tutulmuş, omuzdan aşağı doğru bölge kavisli bir şekilde inceltilerek açıkça bel kısmı vurgulanmak istenmiştir. Çıldır Akçakale Köyü'ndeki bir başka örnek, H.1330, M.1911 tarihlidir. Baş taşın ön tarafında kitabe ve altında bir kemere tutturulmuş bir tabanca ile kama-hançer motifi, taşın arka yüzünde ise omuzdan bele kadar mermi fişekliği, çapraz bir şekilde işlenmiş, yine omuzdan bele doğru çapraz biçimde bir tüfek motifi işlenmiştir (Resim-3-a). Baş taşının iç kısmındaki kitabede; "Fatıha el-merhum, el- mağfur, Amir bin Şenlik sene 1330" yazısı okunmaktadır (Resim-3-b). Taşın baş kısmı, uzun kalpak biçiminde, yöreye ait bir özellik olarak, özellikle vurgulanmıştır.

9- Hamza Gündoğdu, "Eski Bir Kültür Merkezi Başköy", Otlukbeli Paneli Otlukbeli-Erzincan, 1996, s.135-142.

Resim-3a: Soyutlaşmış İnsan Biçimli Mezar Taşı

Resim-3b: Aynı Mezar Taşının Kitabe Kısmı

Resim-3c: Aynı Mezar Taşından Detay

Resim-4: Altın Elbiseli Adam Esik Kurgan

Beldeki kemere kılıç veya hançer bağlama geleneği oldukça eski bir Türk adeti olup en eski örneklerine Hunlar'a ait mezarlarda (Resim-4) ve devamında da Göktürkler dönemi mezardaki ölü için dikilen balbal ve taş heykellerde, bol miktarda karşılaşılmaktadır. Bu motif orta ve iç Asya'dan başlayarak, Doğu Avrupa'ya kadar geniş bir hat üzerinde bilhassa Türklerin eliyle meydana getirilen eski bir gelenektir¹⁰. Türklerde beldeki kemere bıçak, kılıç, hançer veya silah asmak geleneği çok eskidir¹¹. Çin kaynaklarında Kırgızlar'da hemen herkesin kemerleri ve bu kemerlere takılan bıçak- hançer ve bileği taşının bulunması¹² ve Hazarlar'a ait mezarlarda da ölen her erkeğin yanında kınlı veya kınsız bir bıçağın konulması¹³ geleneği, Anadolu'da ki Türkmen mezarlıklarında görülen bir motif olarak bu geleneğin devam ettirildiğini gösteren güzel örneklerdir.

Anadolu'daki Müslüman Türk devrine ait en eski örneklerden biri de Erzurum'da olup, M. 1335-36 tarihli Ahi Fahreddin b. Mehmet Şah'ın mezar taşının kitabeli baş şahidesinde kılıç ve kama, kozmolojik anlamlı güneş veya feleği temsil eden bir rozetle birlikte verilmiştir (Resim-5). Bu tür motifli erken döneme ait bir başka örnek de, Muş Aşağı Mork Köyü Kırmızı Şehitler Mezarlığında görülmektedir¹⁴ (Resim-6). Bu motifler, mezar sahibinin hüviyetiyle alakalı olduğu gibi, ölüm nedenini de belirtmek amacıyla kullanılmış olmalıdır. Araştırmalarımız sonucunda Anadolu'daki hançer ve kılıç motifli mezar taşlarının sahiplerinin tamamının, şehit, gazi veya maktul-öldürülmüş- oldukları veya halk tarafından böyle nitelendirildikleri tespit edilmiştir. İ.Hakkı Konyalı'ya göre, Erzurum'daki bu mezar taşında şehit, maktul ve gazi ifadelerinin bulunması, burada yatan ölünün bıçak ve kılıç gibi kesici aletlerle öldürülmüş olabileceğini¹⁵ akla getirmektedir. Erzurum'daki örnekte, özellikle gazi ve şehit ibarelerine yer verilmesi, Mork Köyü Mezarlığı'ndaki örneklerde de yine "şehitler" ifadesinin kullanılması, buradaki ölen kişilerin gazi veya şehit olarak öldüklerini, bu motiflerin de bunların durumlarını belirtmek amacıyla kullanıldığını düşündürmektedir.

Resim-5: Ahi Fahreddin'in Mezar Taşı Erzurum (İ.H.Konyalı'dan)

Resim-6: Kırmızı Şehitler Mezarlığı (B.Karamağaralı'dan)

10- Yaşar Çoruhlu, Orta Asya'dan Anadolu'ya Lahit veya Taş Sandukalarda Görülen Hançer Bıçak Tasvirlerinin Sembolizmi, 1. Eyüp Sultan Sempozyumu,"Tebliğler" İstanbul, 1997, s. 60-70.

11- Şerif Baştav, a.g.e.. s. 268-271

12- Bahaeddin Ögel, İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi, Ankara, 1988, s. 209.

13- Bahaeddin Ögel, İslamiyet'ten Önce Türk..., s. 230-231.

14, Beyhan Karamağaralı, Ahlat Mezartaşları, Ankara, 1992, s. 28.

15, İ. Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi", İstanbul, 1960, s. 423.

Nitekim Ardahan'daki örneklerde de mezarda yatanların torunlarının ifadeleri doğrultusunda dedelerinin Rus İşgal kuvvetlerine karşı savaşıyan yerli askeri milis ve gazi olmaları bu fikrimizi kuvvetlendirmektedir.

Yine İstanbul'da özellikle Eyüp Cami hazresinde bulunan hançerli lahitlerin kitabeli olanlarının, hemen tamamının hanedan üyesi veya yüksek tabaka mensubu olmaları, ölüm nedenleri bildirilmedikleri için, bu motifin bir asalet sembolü olarak da kullanılabileceğini akla getirmektedir (Resim-7).

Resim-7: Hançer Motifli lahit Eyüp (Y.Çoruhlu'dan)

Sultan Mustafa'nın oğlunun cenazesini gösteren bir minyatürde de, cenaze; meyilli bir sanduka üzerine yerleştirilmiş olup, kavuklu ve kaftanlı, belde kemer ile bunun yanında da bir hançerle, ölünün elbiseleri giydirilmiş olarak verilmiştir (Resim-8).

Resim-8: Sultan Mustafa'nın oğlunun cenazesi (Seyit Lokman, Hünername II. Cilt. Topkapı Sarayı Müzesi Hazine no: 1524, Nazan Tapan'dan)

Hañçerin burada özellikle vurgulandığı dikkat çekmektedir. Cenazeye elbiselerin giydirilmesi, İslam öncesi dönemlere ait çok eski bir Türk geleneği olup, İslamiyet'in kabulünden sonra da , Türkler arasında yaygın olarak kullanılmıştır .¹⁶ Hañçer, sadece erkekler arasında değil, kadınlar arasında da kullanılmıştır. Bayanların bellerine taktıkları gümüş kemerde işlemeli küçük bir hañçer, kemerdeki kompozisyonu tamamlayan bir unsur olmuştur (Resim-9). Farklı ve bizce de anlamlı bir bakış açısı da; bıçak ve kılıcın herhangi bir şeyi kesmesi-ayırması, yani hayat ile ölüm bağlantısını kesmesi ¹⁷düşüncesi de, uzak tutulmaması gereken bir yaklaşımdır. Bıçak ve kılıcın ana maddesi olan demirin Türklerde, İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası önemli, hatta kutsal sayıldığı ve kötü ruhları kovduğu inancı bilinmektedir. ¹⁸

Resim-9: Hañçer takılı bayan Gümüş Kemer (Azerbaycan Devlet Müzesi Bakü)

Mezar taşlarında ham maddesi demir olan kılıç, hañçer ve çeşitli aletlerin motiflerinin yapılmasında, bu inancın etkisi olabileceği görüşü de¹⁹ dikkate alınmalıdır. Burada kılıç aynı zamanda güç, hakimiyet, kuvvet sembolü olarak ta kullanılmış olabilir. Gerçekten de kılıç, Orta Asya'dan başlamak üzere, Anadolu ve diğer bütün Türk topluluklarında, hakimiyet sembolü olarak her zaman kullanılmıştır.

Heykel biçiminde mezar taşı örneği Anadolu'da, geç dönemlerde de karşımıza çıkmaktadır. Ancak bazı örneklerde artık mezar taşının kaş, göz, ağız, burunla bütün yüz hatlarının verildiği ve tamamen bir portre geleneğinde, figüratif heykel formuna dönüştüğü görülmektedir.

Ardahan bölgesinde karşımıza çıkan tüfek, kılıç, hañçer, tabanca, tepsi içinde kahve fincanları, ibrik ve tava gibi çeşitli mutfak eşyaları motiflerine, Anadolu ve Anadolu dışındaki Türk kültürünün görüldüğü bütün bölgelerde ve Balkanlar'daki daha erken dönem Türk mezarlıklarında rastlanılmaktadır ²⁰ Bu tür motiflerin ölen kişilerin hayatta iken; işi, yaşantısı, hayat görüşü ve inanç dünyasının getirdiği geleneklerin yanı sıra, defin merasimindeki aş verme geleneğiyle de bire bir alakalı olduğu bilinmektedir ²¹. Bunun en güzel örneklerinden biri yine Çıldır merkez ilçe mezarlığında karşımıza çıkmaktadır (Resim-10).

16- Şerif Baştav, a.g.e.. s.274

17- Yaşar Çoruhlu, Orta Asya'dan Anadolu'ya Lahit... a.g.m., s. 65

18- Emel Esin, Türk Kozmolojisine Giriş, İstanbul, 2001, 134 -s. 135.

19- Yaşar Çoruhlu, Orta Asya'dan Anadolu'ya Lahit... a.g.m.. s. 66.

20- Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Hamza Gündoğdu, Eski Bir Kültür Merkezi Başköy, "Otlukbeli paneli" Otlukbeli-Erzincan, 1996, s.135-142; Haldun Özkan, Erzincan ve Çevresinde Orta Asya Türk Geleneğini Sürdüren Bezemeli Mezar Taşları, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 15. Erzurum,2000. s. 31-49; Beyhan Karamağaralı, Ahlat Mezartaşları, Ankara, 1992; Aslı Sağıroğlu Arslan, Kayseri Zamanı İrnağı Çevresinde Bezemeli Mezar Taşları,Kayseri, 2005;Kenan Güven, Tunceli, Ankara, 1991, s. 60-61; Harun Güngör, Kayseri Zamanı Vadisi Mezar Taşlarında Mesleki İşaretler, "İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri", C. II, Ankara. 1996, s. 185-191.

21- Şerif Baştav, a.g.e., s. 266-267

Baş ve ayak taşı yekpare kesme taş olan bu mezarlığın orta kısmı sıva ile kapatılarak bir sanduka biçiminde düzenlenmiştir. 170x150x13 cm ölçülerinde olan mezar taşının kitabesinden mezar sahibinin “Mesiboğlu Terzi Ali” olduğu, 9.6.941 de vefat ettiği anlaşılmaktadır. Ölen şahsın mesleği olan terzilik, özellikle bir makas motifiyle vurgulanmıştır. Sanduka yan aynalık kısmında, çerçeve içerisindeki ibrik ve leğen motifinin aş verme geleneğiyle alakalı olduğu düşünülmekte, mezar toprağa çöktüğü için devamındaki motifler seçilememektedir. Bu tür örnekler Anadolu dışında da rastlanılması (Resim-11), bu geleneğin günümüze kadar Orta Asya etkisi olarak yansımalarından başka bir şey değildir.

Resim-10a: Makas Motifli Mezar Taşı
Çıldır Merkez Mezarlığı, Ardahan

Resim-10b: Aynı Mezar Taşı Sanduka Yan Aynalığında
ibrik ve Tepsi Motifi

Resim-11: Azerbaycan Sisiyan Bölgesi Mezar Taşı 16
y.yıl (Rasim Efendi'den)

Resim-12: Kitap ve Divit Motifli Mezar
Taşı Erzurum

Mezar taşlarında ölen kişinin mesleğinin, figüratif olarak verilmesiyle ilgili Anadolu'daki en eski örneklerden biri de, Erzurum müzesinde sergilenmekte olan 188 envanter numaralı kitap ve divit motifli tarihsiz mezar taşı örneğidir (Resim-12).

Resim-13a: Bayan Mezar Taşı Çıldır

Resim-13b: Aynı mezar Taşında Kolye
Motifi

Yine Çıldır merkez Kurttepe Köyü'nde bulunan bir başka mezar taşı örneği de konumuz açısından oldukça ilgi çekicidir. Cumhuriyet dönemine ait olan bu mezar taşı kitabesine göre, köyün emekli öğretmeni için yapılmıştır. Kitabede "Posof Suska Öğretmen Mecit Evcı Eşi Nezeket ölm. 953" yazısı okunmaktadır. Mezar taşının baş şahide kısmının boyun bölgesine gelen kısma bir altın ziynet eşyası motifi sembolize edilerek işlenmiştir. Bayan mezar taşlarında daha önce görülen dokuma aletleri ve mutfak eşyaları gibi günlük kullandıkları malzemeler yerine, mezarda yatanın cinsiyeti, elimizdeki mevcut örnekler ışığında, Anadolu'da ilk kez bu mezar taşında, bir ziynet eşyasıyla belirtilerek mezar taşı, soyutlaştırılmış bir biçimde verilmiştir (Resim-13). Aynı mezar taşının sanduka yan kısmında, çerçeveler içerisinde hayat ağacı ve geometrik motiflerle, çaydanlık, bardak-fincan motifleri işlenmiştir.

Resim-13c: İbrik, Çaydanlık ve Fincan Motifleri

Resim-13d: aynı Mezar Taşında Hayat Ağacı

Malzeme olarak yekpare muntazam kırmızı kesme taştan yapılan mezar taşının, bölgede ki aynı döneme ait diğer erkek mezar taşlarıyla karşılaştırılması sonucunda, üslup bütünlüğünü de dikkate alarak, aynı sanatkarın elinden çıkmış oldukları anlaşılmaktadır.

Osmanlı Klasik dönem Mimari yapılarında görülen sadelik, dönemin mezar taşlarına yansımamış, tam aksine yatay, dikey ve yuvarlak hatlarla oluşturulan canlılık yanında, kuvvetli ışık gölge oyunları da, izleyici üzerinde kasvet ve ürpertiden ziyade, başarılı bir şekilde, zarif modern bir heykeli izleme heyecanı oluşturmaktadır.

Bu dönem mezar taşlarının soyutlaşmış heykel biçiminde verilmelerinin en güzel örneklerine, Osmanlı Dönemi'nde karşılaşılmaktadır (Resim-14). Klasik Osmanlı kadın mezar taşlarında görülen zengin bezeme geleneği Göktürk devrindeki kadın taş heykellerinde de aynen devam etmekteydi. Hatta Peçenek, Kıpçak ve Kuman kadın heykelleri çok süslü kıyafetlerle tasvir ediliyordu .²²

22- Emel esin, Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu, İstanbul, 2006, s.253

Resim- 14: Ferhat Paşa Türbe Haziresi
Bayan Baş Taşı İstanbul
(M.H. Subaşı'dan)

Resim- 15: Soyutlaşmış insan biçimli
Erkek Baş Taşı Aşiyân mezarlığı İstanbul
(H.P. Laqueur'dan)

Bu gelenek, klasik Osmanlı Dönemi kadın mezar taşlarına abartılı süslemeli ve göz alıcı bir mezar taşı anlayışı şeklinde yansımıştır. Bu dönemdeki kadın mezar taşlarında bilhassa, yukarıdan aşağıya doğru dalgalı yuvarlak hatlarıyla şahide kısmının verilmesi dikkati çeker. Şahide baş kısmı da bir eşarbin uçlarının omuzlara ve öne göğüsleri kapatacak bir şekilde verilmeleriyle erkek mezar taşlarından tamamen ayrılır (Resim-15). Halbuki Anadolu köy ve yaylada yaşayan Türkmen mezar taşlarında kadın mezar taşları, ya mutfak eşyaları motifleriyle, ya da şahide kısmına işlenen ziynet eşyası veya saç örgüsü motifleriyle öne çıkarılmıştır (Resim-16).

Resim- 16 Elazığ, Baskil Teslim –Abdal Köyü Mezarlığı.Saç örgülü Mezar Taşı
(B. Karamağaralı'dan)

Sonuç olarak, soyut sanat ve soyut heykel anlayışı geçen yüz yılın başlarında batıda çok önemli bir sanat akımı olarak ortaya çıkmıştır. Etkisini, günümüzde de heyecanından hiçbir şey kaybetmeden sürdüren bu sanat anlayışının en erken örnekleri, Türk mezar taşlarında, asırlar öncesindeki Türk alp tiplemesinin çok başarılı çalışmaları olarak ortaya konulmuştur. Üslup olarak hiç değişmeyen özellik; atlı muharebe kıyafeti olarak, belde kılıç, hançer, başa savaşı başlığı olan bört, Ardahan bölgesinde yine belde kılıç ve tabanca, sırtta da tüfek ve mermiler biçiminde yine savaşı alp süvari kıyafeti biçiminde karşımıza çıkar. Mezar taşlarımız, geçmişten günümüze eski inanç ve adetlerin, dönemleri içerisindeki üsluplarını da kendi anlayışına göre yorumlayarak bünyesine katmış, biçim, anlayışı ve ifade tarzından da hiçbir şey kaybetmeden kendine has tarzını, günümüze aktarmışlardır. Ölü ile ilgili duygu ve düşüncelerin gelecek nesillere en iyi aktarılacağı yer hiç şüphesiz mezarlık ve mezar taşlarıdır. Ardahan bölgesindeki bu örneklerde, asırlar öncesine ait geleneğin, bulunduğu dönem içerisindeki hayat tarzına göre, figüratif soyutlaşmış heykel biçiminde yorumlanması olarak düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- ARSEVEN, Celal Esad: Türk Sanatı, İstanbul, 1973
- BAŞTAV, Şerif: "Avrupa Hunları-Ölü Kurbanları Ve Mezarları", Makaleler-2, , Berikan Yayınları, Ankara, 2005, s. 258-281
- ÇAM, Nusret:İslam'da Sanat Sanatda İslam, Ankara, 1997
- ÇORUHLU, Yaşar: Erken Devir Türk Sanatının ABC'si, İstanbul,1998
- ÇORUHLU, Yaşar: Orta Asya'dan Anadolu'ya Lahit veya Taş Sandukalarda Görülen Hançer-Bıçak Tasvirlerinin Sembolizmi,I. Eyüp Sempozyumu, "Bildiriler", Eyüp Sultan Belediyesi, İstanbul, 1997
- ESİN, Emel: Türk Kozmolojisine Giriş, İstanbul, 2001
- ESİN, Emel: Türk Sanatında İkonografik Motifler, "Kün-Ay-Altın Yıış", İstanbul, 2004, s. 19-69
- ESİN, Emel: Türkler'de Maddi Kültürün Oluşumu, "Bengü-Taş," İstanbul, 2006,s. 223-253
- GÜNDOĞDU, Hamza: Eski Bir Kültür Merkezi Başköy, "Otlukbeli paneli", Otlukbeli-Erzincan, 1996, s.
- GÜNGÖR, Harun:Kayseri Zamantı Vadisi Mezar Taşlarında Mesleki İşaretler, İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri", Türk Tarih Kurumu, C. II, Ankara, 1996, s. 185-191
- GÜVEN, Kenan: Tunceli, Ankara, 1991
- İNAN, Abdulkadir: " Türkler'de Ve Moğollar'da Defin Merasimi Meselesine Dair", Makaleler Ve İncelemeler, C.II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s.362-386
- İNAN, Abdulkadir:" Müslüman Türkler'de Şamanizm'in Kalıntısı", Makaleler Ve İncelemeler, C.II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 462-479
- KARAMAĞARALI, Beyhan:Ahlat Mezartaşları,Kültür Bakanlığı, Ankara,1992,
- KONYALI, İ. Hakkı: Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi, İstanbul, 1960
- KÖMEÇ, Saadettin: Türk Kültürünün Ana Hatları, Ankara, 2006
- LAQUEUR, Hans- Peter: Hüve'l- Baki İstanbul'da Osmanlı Mezar Taşları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997
- ÖGEL, Bahaeddin:Türk Mitolojisi,Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995
- ÖGEL, Bahaeddin: İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Ankara, 1988
- ÖZKAN, Haldun : Erzincan ve Çevresinde Orta Asya Türk Geleneğini Sürdüren Bezemeli Mezar Taşları, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 15, Erzurum,2000, s. 31-49.
- ROUX, Jean- Paul: Orta Asya Tarih ve Uygarlık, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2001
- ŞEKERCİ, Osman:İslam'da Resim Ve Heykelin Yeri, İstanbul,1974
- YETKİN, Suut Kemal: İslam Ülkelerinde Sanat, İstanbul, 1984